

Főhajítás és sóhajítás.

Ergy Landau: *Assia*, 1932, © Ergy Landau _ ARJL

KIINDULÁS

2012. februárjában a Biksady Galéria és Aukcióházban megrendezett *Landau Erzsébet – Kelenföldi Telkes Nóra* tárlatot Oltai Kata művészettörténész nyitotta meg. Már ekkor készültem egy cikk megírására Landau Erzsiről. A végső lökést a Mai Manó Házban ez év tavaszán megrendezett *Ergy Landau, Budapest–Párizs 1896–1967* című kiállítás adta. Bár ezt a tárlatot az érdeklődők 2023. május 14-ig tekinthették meg, a sok tanulságot hozó bemutatóhoz hozzáteszem: Landau Erzsébet munkássága Magyarországon nem csak a vele kapcsolatos bemutatókból, hanem elsődleges és másodlagos adatokból egyaránt megismerhető.

1966

A huszadik század egyik legfontosabb kiállításának tartom a Magyar Fotóművészek Szövetsége által 1966 novemberében és decemberében Budapesten, a Magyar Nemzeti Galériában megrendezett *A magyar fotóművészet 125 éve* című fotótörténelmi szemléletű kiállítást.

A katalógus két rendezőt (ma úgy mondanánk: kurátort) tüntet fel, de az anyagot közismerten hárman állították össze: Gink Károly (1922–2002) fotóművész, Tillai Ernő építész-mérnök-fotóművész (sz.: 1927) és Végvári Lajos művészettörténész (1919–2004). 1966 telén három gimnáziumi osztálytársammal együtt mentünk el a Magyar Nemzeti Galéria² akkor Kossuth-téren lévő épületébe. A bemutató első életre szóló nagy fotótárlat-élményem volt. Vittem magammal fényképezőgépet, és a termekben exponált filmkockáimból egyértelműen kiderül, mi tetszett a legjobban: a már hivatkozott katalógus 43. oldalán³ 763-as számmal jelzett Landau Erzsébet kép, a *Pályaudvar* (1934). Úgy emlékszem, hogy a körülbelül 30x40 centiméteres kép alatt – a katalógussal ellentétben – a nemzetközileg ismert *Gare Saint-Lazare* (1934) cím szerepelt...

A történeti szemléletű, de a kortárs hazai, sőt külföldön élő alkotók munkáit is jelentős számban felvonultató tárlat szervezése *A fotóművészet története* munkacímmel indult. A Magyar Fotóművészek Szövetsége iratainak 1956–1978 közötti részét, 3,24 folyóméternyi anyagot,⁴ 27 dobozban a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) őrzi. Ebbe az irategyüttesbe kutatóként beletekintettem és más kiindulásból, de éppen a 25-ös számmal jelzett dobozt⁵ néztem át. Ebben található a tárlat szervezésével kapcsolatos levelezés is.

Egy 1966. július 11-iki irat szerint az akkori elnökségi ülésen kezdett a munka a célegyenesbe fordulni. Ezután felgyorsultak az események. Augusztus 5-én Homoki Nagy István (1914–1979) jelezte, hogy nem ér rá [tevélegesen részt venni a kiállításon]. 12-én a rendezők néhány munkaképet, tájképet és portrét illesztettek a sorozatokhoz. 15-én Ibos Iván (1926–1995) azt válaszolta egy kérdésre, hogy nem bontja meg a képpárnak szánt fotóit. Még október 15-én is érkezett néhány sor Bence Páltól⁶ (1913–1989), aki szintén nem kívánt szerepelni a tárlaton. A tulajdonképpen szorosan ide nem

tartozó, de jegyzeteimből idézett adatokkal azt akarom illusztrálni, hogy a fotókiállítás rendezői rigorózus pontossággal jártak el.

A Levéltár listája szerint az 1966-os vegyes [értsd: nem szocialista országokba irányuló] levelezés a 12-es számú dobozban található. Ezt még nem tanulmányoztam – mások viszont megtehetik. Meggyőződésem, hogy a kurátoroknak és a Szövetség alkalmazottainak több küldeményt kellett küldeniük a kiállításon szereplő tizenkét külföldön élő magyar származású fotóművészeknek ahhoz, hogy alkotásaik megérkezzenek a tárlat megnyitáásáig. A Magyarországot 1923-ban elhagyó Landau Erzi 1966-ban Párizsban élt, ahol a következő évben egy baleset kapcsán jelentkező szövődményekben elhunyt. Képei a pesti tárlat két szekciójában is szerepeltek. A *Külföldön élő magyar fotóművészek* című részben négy képét láthatták a nézők: *Búzamező* (1931), *Pályaudvar* (1934), *Kút* (1950) és *Cicák* (1956). Legalább ennyire fontos, hogy a kurátorok a *Magyar fotóművészet kibontakozása* című részben az érdeklődők elé tárták Landau 1919 körülire datált Moholy-Nagy László portréját⁷ is.

Ergy Landau: 1930-as évek © Ergy Landau _ ARJL

Ergy Landau: Gyermek, 1930-as évek © Ergy Landau _ ARJL

1980

A Corvina Kiadó 1980-ban adta ki a *Fotóművészeti kiskönyvtár* sorozatban a Moholy-Nagy Lászlóról (1895–1946) szóló⁹ kötetet. A címlappal szembeni oldalon a Landau Erzsébet által 1919-ben fényképezett portré jelent meg. A felvétel készítésének idején még csak huszonegy éves képzőművész azonban nem csak Landau Erzsébet ismerte a fényképész hölgyek közül. Dr. Gömör Béla kötetéből⁹ is tudható, hogy Moholy-Nagy Szegeden közösen állított ki Bäck Mancival (1891–1989) és Gergely Sándor szobrásszal (1889–1932), utóbbi műtermében. Bäck Manci fotó-reprodukciókat készített Moholy-Nagy festményeiről, amit a művész több képpel is honorált. Ezek közül azonban a szegedi fényképésznő csak egyet őrzött meg, a többi az idők során elkallódott.

Beke László Moholy-Nagyról szóló kis kötete egy olyan időszakban¹⁰ látott napvilágot, amikor a külföldön kariert befutott magyar származású fotóművészt nem túl sokan emlegették. Én a sorozatot az első kötet 1966-os megjelenésétől folyamatosan vásároltam. Fotósként 1971 óta dolgoztam a Magyar Eszperantó Szövetség

különböző folyóiratainak, de adtam át képeket egyéb típusú kiadványaikba is. Az Eszperantó Szövetség magyar kulturális életet bemutató *Hungara Vivo* című (eszperantó nyelvű) folyóiratának körülbelül negyvenöt országban éltek előfizetői. Szívesen dolgoztam ennek a lapnak, amelynek az 1980-as évek közepén egy rövid ideig főállású fotóriportere is voltam.

1980-ban arról értesültem, hogy a korábbi főszerkesztő, Gergely Mihály (1921–2007) cikket írt¹¹ Moholy-Nagyról. Tudtam, hogy a Corvina kötetében megjelent portré eredetije¹² a Magyar Fotóművészek Szövetségének Fotótörténeti Gyűjteményében található, így felajánlottam, hogy elmegyek oda és reprodukciót készítek Landau Erzsébet Moholy-Nagyról készített portréjáról.

Így is történt. A Báthory utcai Könyvtárszobában Bilkei-Gorzó Magdolna (1928–2014) fogadott, elém tette a képet, amelyet állványról, kisfilmes fényképezőgéppel és makró objektívvel reprodukáltam, majd a nagyítást átadtam a szerkesztőségnek. A történetet azért vettem papírra, hogy igazoljam, Landau Erzsébet képei 1980-ban is benne voltak a magyar fotósok köztudatában.

KÖZJÁTÉK

Terjedelmi okokból nem ismertetem a Petőfi Irodalmi Múzeumban 2002. február és április között bemutatott, Csorba Csilla által rendezett *Magyar fotográfusnők 1900–1945* című tárlatot. A bevezetőben már említettem, hogy a budapesti Biksady Galéria és Aukcióházban 2012-ben 43 képből álló kiállítást rendeztek, amelyhez katalógust is adtak ki. A szellemes tördelésű és költészeti kialakítású kiadványon a két alkotó idehaza és külföldön ismert és különböző írású nevei egyaránt szerepelnek:

Ergy Landau, Nora Dumas; Landau Erzsébet, Kelenföldi Telkes Nóra.

Cserba Júlia és Cseh Gabriella voltak a kurátorai 2019 októberében a Budapesti Történeti Múzeumban megrendezett *Au revoir! Magyar származású fotográfusok Franciaországban a 20-as évektől napjainkig* című kiállítást. Mindhárom bemutató¹³ látványosan illusztrálta Landau Erzsébetnek az előzőekben említett, a hazai művészeti életben folyamatosnak mondható jelenlétét.

Ergy Landau: *Párizs felszabadítása*, 1944 © Ergy Landau _ ARJL

Ergy Landau: *Székek*, 1930-as évek © Ergy Landau _ ARJL

Ergy Landau: *Tornászok az Eiffel-torony alatt*, Párizs, 1950 © Ergy Landau _ ARJL

2023

A Mai Manó Ház már bezárt kiállítása kapcsán értelmetlen lenne a rendezők által közzétett ismertető szöveget ízekre szedni és félmondatonként elemezni. Ha elfogadjuk, hogy a mai magyar nagyközönség (ellentétben a kisszámú szakemberrel, történésszel) alig(ha) ismeri Ergy Landaut, akkor két asszisztensét és tanítványát sem csak Nora Dumasnak és Yllának kellene nevezni, bár ők így váltak világhírvé. Talán a Biksady Galéria által alkalmazott eljárás a helyes, ami szerint a tanítványok, Nora Dumas-t eredetileg Kelenföldi Telkes Nórának (1890–1979), Yllát pedig Koffler Kamillának (1911–1955) hívták.

A tárlat három francia kurátora (Kathleen Grosset, Laurence le Guen, David Martens) közül a két hölgy jelenlétével is megtisztelte a közönséget. Az 1967-ben örökösök nélkül elhunyt Landau Erzszi fotografiai hagyatékának nagy részét a Rapho képügynökség alapító tulajdonosával (Charles Rado, 1899–1970) ápoló munkakapcsolat révén a Gamma-Rapho őrizte 2010-ig. Az anyaggal jelenleg is foglalkozó kurátor Kathleen Grosset édesapja, Raymond Grosset (1911–2000) hosszú évtizedeken keresztül vezette a családi képügynökséget. Halála után leánya folytatja a képanyagok feldolgozását.

Feltehetjük a kérdést, hogy a Rapho az 1930-as évek végi Franciaországban mennyire számított ismert képügynökségnek? A kérdésre Szendrő Istvántól (1908–2000) tudhatjuk meg a választ, aki az 1930-as években rövid ideig Párizsban élt¹⁴ és fotóit Centropa Press Association név alatt igyekezett eladni. Természetes módon megpróbálta kiismerni magát ebben a kereskedelmi közegben. A kilenc évtizeddel ezelőtt vezetett és kézzel írt jegyzetfüzetében¹⁵ „Franciaország” címszó alatt, két és fél oldalon 41 fotóügynökség adatai szerepelnek, ezek közül az alfabetikus felsorolásban a Rapho¹⁶ a harmincadik.

A Mai Manó Házban megrendezett tárlaton szerepelt Landau 1934-ben készített, a Gare Saint-Lazare-t ellenfényes sín-csillogással bemutató szép fotója is, igaz, meglehetősen kis méretben. A képanyag többi része az érdeklődők számára a kiállítás bezárása után is megismerhető, mivel a három kurátor által írt francia nyelvű, tavaly megjelentetett monográfia¹⁷ a Ház Pécsi József Fotográfiai Szakkönyvtárában olvasható.

Landau Erzi elhagyta Magyarországot és – ahogy az a Mai Manó Ház által közzétett ismertetőkből is olvasható – Párizs XVI. kerületében nyitott műtermet. Csak feltételezem, hogy a kurátorok úgy gondolták: a francia főváros

kerületei városrészeinek neveit nagyon kevesek ismerik Magyarországon. A Párizs iránt érdeklődők (rajongók) azonban tudják, hogy az a városrész, ahol korántsem Landau Erzsí volt az első fontos magyar származású fotós, Auteuil. Ott kapott helyet, teret, terepet munkájához, még a XIX. század végén a mozgásfázisok képi rögzítésével foglalkozó Jules Etienne Marey (1830–1904) és az őt még találmányaival is segítő fiziológus-orvos Georges Demeny, azaz dr. Demény György (1850–1917). Demény pillanatfényképező-gépére, amelyet a filmfelvevők-vetítők elődjének is nevezhetünk 1894-ben még a számára fontos (osztrák)-magyar szabadalmat¹⁸ is megszerezte. Landau Erzsí felvételeit 1932-től a kétfényaknás-tükörreflexes típusú Rolleiflex fényképezőgéppel készítette. Ismert önarcképén azonban a kamera későbbi változatát, egy Rolleiflex Automatot tart a kezében. A jellegzetes felépítésű, tükörreflexes fényképezőgép tüköraknás keresőjébe az esetek túlnyomó többségében felülről kell belenézni. A kamerát ismertető 1938-as könyv azonban még három betekintési módot¹⁹ is bemutat. A fotós a Rolleiflexet a feje fölé is tarthatta, vagy oldalt fordíthatta. (A periszkóphoz hasonló működés lehetővé tette például, hogy a felvételező személy elbújjon valamilyen tereptárgy mögé.) A termékismertető könyv is taglalja a szemmagasságból történő felvételezés lehetőségét, amivel Landau az önarcképe tanúsága szerint szívesen élt. Ebben az esetben a gép jobb oldalán egy kis karral egy kiegészítő tükröt lehetett a tüköraknába befordítani. Ilyenkor a fényképezőgépbe a tükörakna hátoldalán lévő nagyítólupával kiegészített kör alakú nyíláson át lehetett beletekinteni. A Rolleiflex gyártói feltalálták a szemmagasságból fényképező tükörreflexes fényképezőgépet? Hogy ez miért nem így volt, nehéz el- és megmagyarázni, de ténykérdés, hogy a Rolleiflexben alkalmazott műszaki megoldás (a vízszintes betekintéskor) fejjel lefelé álló képet mutatott. Talán ezért is néz olyan szigorúan a szemüveges Landau Erzsí a német fényképezőgép keresőjébe. Az előbbiekben leírtak azt is példázzák, amit sokszor hangsúlyoztam: nem lehetséges a fotósok munkásságának megismerése/megértése a technikai részletek mindenre kiterjedő taglalása nélkül.

A Mai Manó Házban megrendezett tárlat kurátorai kiadványokat, folyóiratokat és más nyomtatványokat is felsorakoztattak, így próbálták Landau Franciaországban végzett tevékenységét több oldalról is bemutatni. Az újságlapok közül nekem az tetszett a legjobban, ahol a nyitott oldalpáron ugyan két aktfotó látszott, de szakmai szempontból hibásan. Az 1930-as évekbeli műszaki szerkesztő a tördeléskor ugyanis eltévesztette a képpár megjelentetésével kapcsolatos kötészeti megoldást,

mert úgy gondolta, hogy a képek nem egymás mellett jelennek meg, hanem a rövidebb oldalon illesztve, *sőn-víderben*.²⁰ Így a két képet tévesen *fejláb állította*.²¹ Nyolc éven keresztül dolgoztam együtt nyomdászokkal nap mint nap. Az irántuk érzett tisztelet kifejezésén túl arra akartam az előzőekben utalni, hogy a fényképekhez a laikus hozzáálláson kívül más, szakmai jellegű közelítések is léteznek.

A rendezők nem tárlóba, hanem a képek közé helyezték azt az oklevelet, amelyet Landau Erzsí a Magyar Amatőrfényképezők Országos Szövetsége (MAOSZ) Budapesten megrendezett II. Országos Művészi Fényképkiallításán kapott 1922. októberében. Az oklevél szövege ugyan fordítóprogram segítségével könnyen értelmezhető a magyarul (esetleg) nem értő kurátorok számára is, de a konkrétan leírt nevek, szavak jelentése mögötti tartalom részletes kifejtése idő-, és/vagy helyigényes. Itt hivatkoznom kell Dr. Albertini Bélának (1940–2020) a Fotóművészet hasábjain közzétett és a két világháború közötti időszak hazai fotóéletét ismertető cikkeire.

Az oklevél azért kezdődik három Habsburg herceg nevének felsorolásával, mert, ahogy erre a szöveg is utal, ők voltak a fényképkiallítás védnökei. (Helyhiány miatt eltekintek életrajzi adataik felsorolásától, de megjegyzem, hogy 1922-ben azokat köztudottnak lehetett mondani.) Ez után az akkori miniszterelnök, Bethlen István (1874–1946) említése következik. Amihez viszont hosszabb magyarázat kell, az a „Csáky Armand Gróf és Gerő László elnökleite alatt” szövegrész és a „kiállítás igazgatója” szöveg feletti Dr. Fejérváry Sándor névalírás. Hiába fordították volna le az oklevél szövegét, a szöveghez tartozó magyarázat híján azt a Landau kiállítás francia kurátorai talán nem értették volna meg. Azt helyesen látták, hogy a fotósnő hagyatékában megmaradt dokumentumot a kiállítás nézői elé kell tárn.

„1921. április 5-én tartotta a Magyar Amatőrfényképezők Országos Szövetsége (MAOSZ) évi első, tisztújító közgyűlését. Ennek eredményként elnök: gróf Csáky Armand, alelnök: Gerő László, főtítkár: dr. Fejérváry Sándor lett.”²² Tehát az oklevél a két név felsorolásával és az „elnökleite alatt” kitételrel arra utal, hogy nevezettek a kiállítás rendező MAOSZ tisztségviselői. A négy magas rangú politikus megnevezése után a két szakmai szervezeti vezető azonos nivójú említése groteszknek mondható. Az oklevél alján balra látható is Gróf Csáky Armand aláírása, jobbra viszont a kiállítási igazgatóé, Dr. Fejérváry Sándoré áll. (Az idézetből megtudhattuk, hogy ő volt akkor a MAOSZ főtítkára.) Dr. Fejérváry nagy kedvence volt dr. Albertinnek. Többször megírta, hogy a politikusi bukása²³ utáni napon választották meg főtítkárnak.

„Kőrösszegi és adorjáni gróf Csáky Armand Kassán született 1880. március 12-én és Budapesten hunyt el 1951. június 29-én. Ismert, hogy a MAOSZ egykor a Budapesti Photo Club arisztokratizmusa ellenében jött létre. Az új szerveződés a hazai fotóéletben végbemenő polgárosodás egyik megtestesítője volt. A MAOSZ alapítói viszont tudták, egy polgár 1920 Magyarországon nem kérhetett volna fel egy gróftól egy kiállítás megnyitására. Ott, ahol József királyi herceg és Augustus királyi hercegszönyv voltak a védnökök és gróf Andrássy Gyula a díszelőnök...? Még a gondolat is tekintélyesítő lett volna...!” A Dr. Albertini által a cikkben említett nevek azért térnek el az 1922-es oklevéltől, mert ő az 1920. október 30-án megnyitott III. Művészeti Fényképképző kiállítás kapcsán elmélkedett. (A politikusok változnak, a fotóművészet változatlan marad...) Dr. Albertini Béla véleménye a korról és az említettekről jól érződik a szöveg finoman gunyoros megfogalmazásán. A két év időeltolódás és a tagadhatatlan másik esemény ellenére azért idéztem az általam most már mindenkor érvényesnek tartott szöveget, mert Landau Erzsébet ezen az 1920-as fotókiállításon is részt vett képeivel.

- ¹ GINK Károly, TILLAI Ernő: *A magyar fotóművészet 125 éve* (katalógus), MFSZ, Budapest, 1966.
- ² A *Fotóművészet* 2008/2-es számában a SCHWANNER Endre: „Társasági rovat 2., Kiállítások a 60-as években, első rész” című cikkben Schwanner Endrének a kiállítás megnyitójáról készített fotója. Ezen jól látszik, hogy a télikabátban álldogáló érdeklődők megtöltötték a hatalmas aulát.
- ³ GINK Károly, TILLAI Ernő: *I. m.*
- ⁴ MNL OL, jelzet: XXVIII-J-9, 16-D-5-6 és 16-E-1-2.
- ⁵ Ennek jelzete jegyzeteim szerint XXVIII-7-9.
- ⁶ 1954 és 1980 között a *Fotó* című szakmai folyóirat szerkesztője volt.
- ⁷ GINK Károly, TILLAI Ernő: *I. m.*, 28., a 85. számmal jelzett mű.
- ⁸ BEKE László: *Moholy-Nagy László munkássága*, Corvina, Budapest, 1980.
- ⁹ Dr. GÖMÖR Béla: *Bäck Mancsi az elfeledett szegedi fotográfusnő*, GMR Reklám-ügynökség, Budapest, 2003.
- ¹⁰ Passuth Krisztina kötete Moholyról, szintén a Corvinánál, két évvel később jelent meg.
- ¹¹ GERGELY MIHÁLY: „Pri stranga pentristo”, *Hungara Vivo*, 1980/4, 139.
- ¹² Szóbeli közlés a Corvinánál dolgozó Szerencsés János fotóművészttől (1950–2009).
- ¹³ Biksadyék Veszprémben, a Művészetek Házában is közszemlére tették az anyagot, így valójában négy bemutatóról beszélhetünk.
- ¹⁴ FEJÉR Zoltán: „Felhőfejes, Egy elfeledett fotográfus, Szendrő István”, *Fotóművészet*, 2006/1–2.
- ¹⁵ A 11,5x20,5 cm méretű, sajtótörténeti szempontból is fontos pepita füzet a szerző tulajdona.
- ¹⁶ Szendrő jegyzetei szerint: „Paris, 15^a, 110 bis avenue de Suffren címen”.
- ¹⁷ Laurence LE GUEN, David MARTENS, Kathleen GROSSET: *Ergy Landau, Une vie de photographe 1896–1967*, Paris, Le Bec en l'air, 2022.
- ¹⁸ FEJÉR Zoltán: *A magyar fotótechnika tervezői, termékei, gyártói*, Magyar Fotográfiai Múzeum, Kecskemét, 2019, 52–54..
- ¹⁹ Dr. HEERING Walther: *Das Rolleiflex-Buch*, Heering-Verlag, Harzburg, 1938, 35.
- ²⁰ Nyomdászati szakkifejezés, kétoldalas nyomást jelent.
- ²¹ Nyomdászati szakkifejezés: a nyomtatott két oldala eltérő állású.
- ²² ALBERTINI Béla kapcsolódó cikkei: „A »magyaros« fényképezés sajtóáradatának kezdetei”, *Fotóművészet*, 2012/3.; *Fotóművészet*, 2018/2.; *Fotóművészet*, 2020/1. és 2.
- ²³ Dr. Albertini Béla szerint utolsó minisztertanácsi ülésén eltávolította Teleki Pál miniszterelnök a Legfőbb Állami Számvevőszéki segédtitkári állásából dr. Fejérváryt, a MAOSZ közgyűlést pedig, ahol nevezett „kompenzált”, másnap tartották. Lásd: ALBERTINI Béla: „Magyar fotótörténet sorozat”, *Fotóművészet*, 2019/3, 56.

A MÉG NYITVATARTÓ, VAGY A JÖVŐBEN NYÍLÓ KIÁLLÍTÁSOK

METTŐL	MEDDIG	VÁROS	INTÉZMÉNY	KIÁLLÍTÁS CÍME	KIÁLLÍTÓK
2023. 06. 13.	állandó	Budapest	Robert Capa Kortárs Fotográfiai Központ	Robert Capa, a tudósító	Robert Capa
2023. 06. 12.	2023. 08. 13.	Budapest	Capa Központ - 8F Galéria	Szelíd szabadság	Ruprech Judit
2023. 05. 24.	2023. 08. 19.	Budapest	Mai Manó Ház	Mint Te és Én – Fiatal Magyar Fotográfia	Álovits Bálint, Bartha Máté, Bede Kincső, Bilak Krystyna, Biró Dávid, Bognár Benedek, Bolla Szilvia, Dobokay Máté, Ember Sári, Éder Krisztián, Fabricius Anna, Gáldi Vinkó Andi, Geibl Kata, Ladocsi András, Kis-Kéry Anna, Klenyánszki Csilla, Andreas Laszlo Konrath, Kontha Dora, Móró Máté & Szanto Borbala, Neogrady-Kiss Barnabás, Perlaki Márton, Pósalaki Anett, Puklus Péter, Rédling Hanna, Schmied Andi, Schuller Judit Flóra, Standovár Júlia, Szalai Dániel, Vékony Dorottya, Vízi András Tibor
2023. 06. 29.	2023. 08. 27.	Veszprém	Dubniczay-palota / Veszprém	Inhale/Exhale	Noémie Goudal
2023. 06. 29.	2023. 08. 27.	Veszprém	Dubniczay-palota / Veszprém	Sea of Stones	Dafna Talmor
2023. 08. 15.	2023. 08. 31.	Veszprém	Foton Audiovizuális Centrum	Mészárszéki anizx	Schild Tamás
2023. 05. 13.	2023. 09. 06.	Berlin	C/O	Retrospective	Daído Moriyama
2023. 05. 13.	2023. 09. 06.	Berlin	C/O	Lingering Sensations	Jochen Lempert
2023. 05. 13.	2023. 09. 06.	Berlin	C/O	Poltergeist	Farah Al Qasimi
2023. 09. 02.	2023. 09. 17.	Székesfehérvár Perpignan	Szent István Király Múzeum	Katalógus	Halas István
2023. 06. 22.	2023. 10. 01.	Budapest	Robert Capa Kortárs Fotográfiai Központ	Visa pour Image, Festival Pictorial Collective: Petőfi utcák népe – Szubjektív fotós látélet a magyar társadalomról	Bácsi Róbert László, Bődey János, Hirling Bálint, Mohai Balázs, Moricz-Sabján Simon, Pályi Zsófia, Stiller Ákos, Urbán Ádám és Vágh László,
2023. 08. 30.	2023. 10. 01.	Budapest	Mai Manó Ház	Városliget. Budapest, 1969–2023	Benkő Imre
2023. 08. 30.	2023. 10. 01.	Budapest	Mai Manó Ház	„...a mi történt, ugyanaz, a mi ezután is történik...”	Féner Tamás
2023. 06. 23.	2023. 10. 01.	Bécs	Albertina	Retrospective	VALIE EXPORT
2023. 06. 07.	2023. 10. 01.	Párizs	MEP	I See You	Rineke Dijkstra
2023. 06. 07.	2023. 10. 01.	Párizs	MEP	Poetry of the Earth	Maya Rochat
2023. 06. 15.	2023. 10. 15.	Baden/Wien		Festival La Gacilly-Baden Photo 2023	Abbas, Gohar Dashti und Hamed Noori, Ebrahim No- roozi, Maryam Firuzi, Hashem Shakeri, Paul Almasy, Véronique de Viguierie, Fatimah Hossaini, Shah Marai und Wakil Kohsar, Sarah Caron
2023. 09. 10.	2023. 10. 29.	Veszprém	Művészetek Háza	Sigmar Polke (1941-2010)	Sigmar Polke
2023. 06. 28.	2023. 11. 13.	Párizs	Centre Pompidou	Over the Rainbow	Joel Sternfeld
2023. 09. 28.	2024. 01. 21.	Bécs	Albertina	American Prospects	
2023. 09. 06.	2024. 03. 25.	Párizs	Centre Pompidou	Corps à corps Histoire(s) de la photographie	

Ph•t.
Lab

2023. ● 6.17.
– ● 9.10.

HAJDÚ D. ANDRÁS

CATARACTA

MŰLÓBAN A SÖTÉTSÉG
DARKNESS IS PASSING

KURÁTOR · CURATOR: KOPIN KATALIN

© HAJDÚ D. András: Cataracta (részlet · detail), 2022

#PHOTOLAB # CATARACTA #HAJDU_D_ANDRAS
#MULOBAN_A_SOTETSEG #DARKNESS_IS_PASSING
#MUZEUMCENTRUM #AMUZEUMOKVAROSA #SZENTENDRE

2000 Szentendre, Hunyadi utca 1.
+36 20 779 6657 · info@muzeumcentrum.hu
www.muzeumcentrum.hu
f1/ferencymuzeumcentrum · @muzeumcentrum

FERENCZY MŰZEUMI
CENTRUM

VAJDA
MŰZEUM

FOTOMŰVÉSZET

Fotókritikai, fotóelméleti és fotótörténeti folyóirat
Alapították 1966-ban, a Magyar Fotóművészek Szövetsége kezdeményezésére,
az 1958-tól kiadott Fényképművészeti Tájékoztató utódaként. Megjelenik évente négyszer.

FŐSZERKESZTŐ Surányi Mihály

TISZTELETBELI FŐSZERKESZTŐ Tímár Péter (1990–2016 között)

A SZERKESZTŐSÉG POSTACÍME 1088 Budapest, Szentkirályi utca 32/B.

TELEFON +36-30-593-60-91

E-MAIL szerkesztoseg@fotomuveszet.net

KIADÓ Kortárs Művészetért Alapítvány. A kiadásért felel Surányi Mihály.

A folyóiratot a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára, a Nemzeti Kulturális Alap és az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatja.

ÉVES ELŐFIZETÉSI DÍJ 5200 Ft

EGY SZÁM ÁRA 1300 Ft

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Igazgatóság,

Postacím: 1900 Budapest

Előfizethető és megrendelhető: www.fotomuveszet.net/elofizetes

e-mail-en: hirlapelofizetes@posta.hu, vagy szerkesztoseg@fotomuveszet.net címen.

A Magyar Posta webshopjában, a következő linken:

<https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/m-veszet-es-kultura/fotom-veszet/prodB041021.html>,
valamint telefonon a 06-1/767-8262 számon.

KIEMELT ÉRTÉKESÍTÉSI PONTOK

- ▶ LAPKER.Zrt hálózata
- ▶ Írók Boltja
- ▶ Mai Manó Ház könyvesbolt
- ▶ Múcsarnok
- ▶ Magyar Nemzeti Múzeum
- ▶ Ludwig Múzeum

OLVASÓSZERKESZTŐ Ádám Anikó, Szűcs Katalin

SZAKMAI TANÁCSADÓ Csizék Gabriella

GRAFIKAI TERVEZÉS Halász Gabi

NYOMÁS Prospektus Nyomda, Veszprém. Felelős vezető: Szentendrei Zoltán

HU ISSN 0532-30-10

A művészi fényképeket a fotográfusok/jogtulajdonosok szíves hozzájárulásával közöljük.
A képaláírásokat illetően a szerzők, illetve jogtulajdonosok elvárásait követjük. Eszerint közlünk,
illetve nem közlünk technikát, méretet, keletkezési dátumot és egyéb adatokat.
Ha képeket idegen nyelvű képcímmel-képaláírással kapunk, azt általában nem magyarítjuk,
hogy ezzel ne nehezítsük a közölt képnek az eredetijével való későbbi azonosíthatóságát.

Nemzeti
Kulturális
Alap

Gábor Pfisztner: The Invisible Budapest – “Here is the city, we are its inhabitants...”, Budapest 150 – in the framework of the Budapest Photo Festival

How do contemporary artists see the city of Budapest? This was the question posed at this year’s major exhibition at the Budapest Photo Festival. Visitors were confronted with many conceptually and technically different answers at the show. Gábor Pfisztner, in his essay, outlines the approaches, presenting the most striking ones.

Gábor Ébli: Completely different, is that OK? – Photo-based art from the Artkartell Collection

Launched in 2012, the Artkartell program integrates diverse forms of art patronage, from studio residency to solo exhibitions in a renovated post-industrial project space. As a result of this family-owned mission, a collection of over six-hundred contemporary artworks has come about including numerous photo-based compositions.

Szilvia Csanádi-Bognár Reinterpreting what has become alien – Kerekes Emőke: My Land

Emőke Kerekes moved from Budapest to a small village in Transylvania. This is the starting point for her landscapes, which give an entirely new meaning to landscape and landscape images. Szilvia Csanádi-Bognár’s writing introduces the reader to this renewed understanding and representation of landscape.

Judit Csatlós: Dorottya Vékony: The Rites of Letting Go

Judit Csatlós has written a sensitive analysis of Dorottya Vékony’s exhibition in the Budapest Gallery. Dorottya Vékony explores the collective forms of coping with infertility and the potential of women’s communities. In her research, she visited various support and self-organising groups, engaging with them as a stakeholder and participant. Thanks to this internal positioning, the exhibition takes a transformative approach that promotes change rather than the usual psychological or political policy.

Zsófia Somogyi: Inaccessible experiences – Katalin Vasali: There will be another one

Rita Somosi organized an exhibition of Katalin Vasali’s photographs at B32 Gallery. The collection was built around a personal tragedy and its clichéd responses. The possible emotions associated with miscarriage are challenging to process, both for those who suffer it and those who stand outside it. Zsófi Somogyi’s writing sensitively introduces the exhibition and situates its material within the oeuvre of Katalin Vasali.

B. Tier Noémi: Past – Present – Future

The TOBE Galéria organized an exhibition of Anna Fabricius’ 12 Gestures series from Taiwan. Noémi B. Tier’s interview asks questions about the circumstances of the series’ creation and reveals her connections with previous works.

Anne Kotzan: Frames of Reference – Lucinda Devlin’s retrospective exhibition

Lucinda Devlin’s photographs are the subject of a retrospective exhibition at the Photographische Sammlung der SK Stiftung in Cologne. Devlin’s focus is not on the sensational or the spectacular but on the cultural history of our civilisation, reflected in interiors and natural spaces. Lucinda Devlin was

one of the exponents of New Color Photography. Anne Kotzan shares her thoughts on the exhibition and Devlin’s work.

Olivér Tóth: “Every picture is a secret.”

Judit M. Horváth interviewed by Olivér Tóth. The conversation focuses on the artist’s and her series’s personal background, the life situations in which they were born, and the threads that connect the series. The conversation also reveals how Judit M. Horváth’s approach has changed over the years and how the ars poetica she now claims as her own has evolved.

Leila Sajjadi: Fate reflected in images – on the photos of Babak Kazemi

The socio-economic developments in Iran in the last decades provide a rich material source for photographers working there. Babak Kazemi, if only because of his age, has produced work from this period in the last two decades. Leila Sajjadi’s article analyses Kazemi’s series’ history and its social and personal aspects.

Mihály Surányi: Slaughterhouse and Supplication – Some Thoughts on Tamás Schild’s series “Slaughterhouse Anzix”

It may be surprising, but slaughterhouses have a long iconographic history. The writing of Mihály Surányi unveils some of them for the reader, and he analyses Schild Tamás’s photo series and his video work in this iconographic frame.

Balázs Gáspár: The visible and invisible traces of photographs – photography, ecology and capitalism

The Kunst Haus Wien organised an exhibition titled “Mining Photography. The Ecological Footprint of Image Production”. The show intended to explore photography and the related industry that serves photographers as part of the global production system. Balázs Gáspár’s article reflects on the issues raised by the exhibition.

Balázs Zoltán Tóth: In the end, all photography is a struggle – Notes on the work of Mihály Gera – Part 2

Mihály Gera was an essential figure in Hungarian photography in the second half of the 20th century, which is why it is important to explore his activities as accurately as possible from the point of view of photographic history. The present article is the second part of the research results of Balázs Zoltán Tóth in the archive of Mihály Gera. The first part was published in *Fótóművészet* 2022/4.

Renáta Liszi: Photo London

Renáta Liszi visited the Photo London fair in May as a photographer. In this article, she summarises her experiences on the spot.

Zopán Nagy: Collab

Zopán Nagy wrote a poetic summary of the exhibition organised by the ARTER Art Association and the Hungarian Electrographic Society.

Zoltán Fejér. Bowing and sighing.

An exhibition of paintings by Ergy Landau opened at the Mai Manó House. Zoltán Fejér’s article details the events related to the artist that has taken place in Hungary in the past decades. Finally, it analyses the exhibition itself—all this, of course, with his usual thoroughness.

Budavári Csaba: *Balneologia 2.* tétel, 2022